

Straipsniai ir pranešimai

PRASMINGAS ŠVAISTYMAS: ŽYGLIAI Į PRŪSIJĄ IR LIETUVĄ PIERRE'O BOURDIEU KAPITALŲ TEORIJOS POŽIŪRIU

Werner Paravicini

Kylio universiteto (Vokietija) profesorius
El. paštas: paravicini@email.uni-kiel.de

Dėkoju, kad, gavęs Jūsų kvietimą¹, pirmą kartą gyvenime galėjau kojomis paliesti žemę, kadaise metų metais niokotą žmonių, kuriais ėmiau intensyviai domėtis prieš 35 metus – tada man rūpėjo tik žygliai į Prūsiją. Jau išleisti du tomai (1989 ir 1995 m.)², bus parengti dar trys tomai: penktajame tome bus žemėlapiai, planai, iliustracijos, priedai ir pataisos, rodyklės; ketvirtajame – dokumentai. Trečiasis tomas – sudėtingiausias, jame bus atsakoma į klausimą, kodėl Europos kilmingieji – ir toli gražu ne tik vokiečiai – taip atkakliai kovojo su lietuvių pagonybe ir taip reguliariai rengdavo žygius į Prūsiją ir Lietuvą. Čia norėčiau pasidalyti mintimis apie šio tomo IX skyriaus, kuriame bus aptariami tų kilmingųjų motyvai, struktūrą.

Prieš gerą šimtą metų Thorsteinas Veblenas veikale „Theory of the Leisure Class“ (1899) teigė, kad *conspicuous consumption*, demonstratyvusis švaistymas, įeina į aukštesniųjų visuomenės klasių api-

brėžimą. O siauresne prasme ekonomiškai neproduktyvi veikla valdžios struktūrose, kariaujant, sporte ir Bažnyčioje yra vienintelė jiems tinkama veikla. Maxas Weberis savo ruožtu dar taikliai pridūrė galimybės pasitraukti nuo kasdienių profesinių rūpesčių (*Abkömmlichkeit*)³ ir garbingo nedalyvavimo (*Abwesenheit*) sąvokas. Tačiau abu mokslininkai tarsi liko skolingi paaiškinimą, kodėl taip yra. Šiuo atžvilgiu prancūzų sociologas Pierre'as Bourdieu (mirė 2002 m.), sukūręs kapitalo teoriją, pateikė siūlymą, kuriuo jau daug kas, taip pat ir medievistai, naudojasi. Tad mano tyrinėjimus šioje srityje vargu ar galima laikyti avangardiniais. Vis dėlto tai tyrinėti verta. Bendros klausimų formos paaiškina reikalą ir padeda suprasti kompleksiskus procesus. Bet istorikas sąvokoms turi suteikti gyvybės ir žiūrėti, ką jos gali. Tad ir pabandysime tai padaryti. Iš pradžių trumpai aptarsime Bourdieu teoriją, paskui pažvelgsime į praeitį.

¹ Straipsnis parengtas paskaitos, skaitytos Vilniaus universitete 2009 m. rugsėjo 7 d., pagrindu. Už pagalbą dėkoju Alvydui Nikžentaičiui ir Rimvydui Petrauskui.

² Paravicini W. Die Preußenreisen des europäischen Adels (Beihefte der Francia, 17/1–2). Sigmaringen, 1989–1995.

³ Plg. Ewert U. Ch., Hirschbiegel J. Nur Verschwendung? Zur sozialen Funktion der demonstrativen Zurschaustellung höfischen Güterverbrauchs // Luxus und Integration. Materielle Hofkultur in Westeuropa vom 12. bis zum 18. Jahrhundert, hg. v. W. Paravicini. München, 2010, S. 105–121.

1. Kapitalų teorija

Iš principo turime atsižvelgti į tai, kad, regis, ir pačioje beprasmiškiausioje elgsenoje, jeigu taip elgiasi daugelis, yra nors ir paslėpto, bet galiausiai pastebimo racionalumo, – bet kitokia prasme, kuri nesutampa su mūsų racionalumo samprata.

Pateiksime kelias būdingas citatas iš Bourdieu 1983 m. teksto, kuriame jis glaustai apibūdino ir susistemino savo santykių su kapitalais⁴:

Pirmiausia: „Socialinis pasaulis yra akumuliuota istorija“ (1983, p. 183) – istorikui tai svarbi išstarmė. Paskui jis kalba apie „kapitalo kaupimą“. Sakoma: „Kapitalui yra būdinga tendencija išgyventi.“ Toliau: „Kapitalas yra dalykų objektyvumui būdinga jėga, kuriai svarbu tai, kad ne viskas vienodai įmanoma arba vienodai neįmanoma.“

„Kapitalą“ reikia nagrinėti „visomis jo raiškos formomis“, ne tik ekonominius prekių mainus: taip atsiranda „bendrasis mokslas apie praktikos ekonomiką“ (p. 184). „Bet kaip visiems žinoma, – rašoma toliau, – tariamai neparduodami daiktai taip pat turi savo kainą. Paversti juos pinigais taip sunku tik todėl, kad jie gaminami, aiškiai siekiant paneigti ekonomiškumą.“ Kaip matysime, mums tai yra esminė mintis. Apskritai įprasta „stengtis suvokti kapitalą ir pelną visomis jų raiškos formomis ir nustatyti dėsnius, pagal kuriuos įvairios kapitalo rūšys (arba, kas galų gale reiškia tą patį, – įvairios gėlios rūšys) transformuojamos viena į kitą.“ Pagaliau Bourdieu

kalba apie „didesnes ar mažesnes transformacijos sąnaudas“ ir apie įvairių institucijų „pelno ir procento“ santykį, apie „įvairių rinkų“ „galimybės turėti pelno“ (p. 185). Galiausiai jis kalba apie sukaupto kapitalo „reprodukcijos strategijas“ (p. 186).

Bourdieu skiria tris kapitalo rūšis: ekonominę, kultūrinę ir socialinę.

1.1. Ekonominis kapitalas yra dažniausiai pasitaikanti forma. Tai yra pinigai, aukso luitai, akcijos, prekės, namai, valdos, trumpai tariant, viskas, kas turi kvantifikuojamą vertę ir ką bet kada galima į ką nors išmainyti. Kai kurie daiktai, kuriuos veikiau priskirtume prie kultūrinio kapitalo, pavyzdžiui, paveiksliai, skulptūros, papuošalai, muzikos instrumentai, gali tapti spekuliacijos objektais, tada jie pasidarytų ekonominės rinkos dalimi. Įvairios kapitalo rūšys keičia savo spalvas.

1.2. Pasak Bourdieu, kultūrinis kapitalas yra trijų formų: 1) *inkorporuotas* „kaip ilgalaikė organizmo nuosavybė, kuria jis bet kada gali disponuoti“, 2) *materializuotas* „kultūros vertybių, paveikslų, knygų, enciklopedijų, instrumentų ar mašinių forma“, 3) *institucionalizuotas* ypatingas savybes teikiančiose institucijose.

1.2.1. Inkorporuotas šiame kontekste reiškia daug laiko pareikalavusio proceso metu įgytą „išsilavinimą / ugdymą“, kuris yra tapęs to žmogaus savastimi – čia taip pat įeina „visi galimi praradimai, nesėkmės, tai, ką teko paaukoti“ (p. 186); tas laikas taip pat yra ekonominė investicija, kurios forma – galimybė būti atleistam nuo „darbo proceso“ (p. 188). Inkorporuotas kapitalas yra nuosavybė, tapusi tvirta „asmens“ sudedamąja dalimi, habitų; „turėti“ čia virto „būti“. Per trumpą laiką tokio kapitalo neįmanoma padovanoti, paveldėti ar į ką nors iškeisti (p. 186). Inkorporavimas gali vykti visiškai nesą-

⁴ Bourdieu P. Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital // Soziale Ungleichheiten, hg. v. R. Kreckel (Soziale Welt, Sonderband 2). Göttingen, 1983, S. 183–198; taip pat *to paties*, Die verborgenen Mechanismen der Macht, hg. v. M. Steinrück. Hamburg, 2002, S. 49–71. Bourdieu teorijai skirta daug literatūros (žr. duomenų bazę <http://HyperBourdieu.jkv.at>).

moningai, pavyzdžiui, kalbėjimo maniera (p. 187) arba laikysena. Jis „perduodamas socialinio paveldėjimo būdu, o tai, žinoma, vyksta slapčia ir dažnai lieka visiškai nematoma“ (p. 187). Jis yra „geriausiai paslėpta ir socialiai efektyviausia ugdymo investicija [...], būtent kultūrinio kapitalo transmisija šeimoje“. „Kultūrinio kapitalo perdavimas, be abejo, yra geriausiai užmaskuota paveldimo kapitalo perdavimo forma [...]. Todėl kapitalo reprodukcijos strategijų sistemoje jam tenka tuo didesnė reikšmė, kuo labiau tiesioginės ir matomos socialiniu požiūriu perdavimo formos peikiamos ir kontroliuojamos“ (p. 188). Autorius priduria, „kad būtent sąžiningiausi ir nesavanaudiškiausi veiksmai labiausiai gali atitikti objektyvų interesą“. Daugelyje veiklos sričių, ypač jeigu ten didelė reikšmė tenka savanaudiškumo ir bet kokio išskaičiavimo *neigimui*, pavyzdžiui, kultūros produkcijos srityje, visiškai pritariama – tuo pat metu suteikiant garantiją, kuri lemia sėkmę, – tik tiems, kurie pasižymi tiesioginiu savo investicijų konformizmu, tuo įrodydami, kad yra *nuoširdūs* ir ištikimi galiojantiems pamatiniais principams (p. 195, 21 išnaša).

1.2.2. Materializuotą kultūrinį kapitalą galima perkelti fiziškai, bet negalima perkelti gebėjimo deramai juo gėrėtis ar naudotis; tai yra tik (p. 186) inkorporuoto kapitalo arba išsilavinimo padarinys. Neturint šio gebėjimo materializuotas kapitalas yra grynai ekonominis kapitalas, o ši gebėjimą turint – simbolinis (p. 188).

1.2.3. Institucionalizuotą kultūrinį kapitalą galima įrodyti įvairiais titulais, kurie jų savininkui nuima našta įrodinėti, kad jis turi kultūrinį kapitalą. Bourdieu pirmiausia turi galvoje Prancūzijoje egzistuojančią konkursų sistemą priimant

į *Grandes Écoles* – šios aukštosios mokyklos diplomas atveria kelią į aukščiausius postus. Kadangi priimamų studentų skaičius ribotas, tarp paskutinio priimtojo ir pirmo nepriimtojo dirbtinai daromas skirtumas, kurio iš tikrųjų nėra. Kadangi stojamajam egzaminui reikia ruoštis ne vienerius metus, čia ypač aiškiai matome, kaip ekonominis kapitalas konvertuojamas į kultūrinį ir atvirkščiai ir kiekvienu atveju priklauso nuo „keitimo kurso“, ar ir kiek apsimokėjo investicija (p. 189).

1.3. Kitas žanras – *socialinis kapitalas* – „yra dabartinių ir potencialių išteklių visuma, – tie ištekliai susiję su daugiau ar mažiau patvaraus institucionalizuotų savitarpio pažinimo ir pripažinimo *santykių* tinklo turėjimu; arba, kitais žodžiais, kalba sukasi apie išteklius, kurie remiasi *priklausymu vienai grupei*“. Jų „bendras kapitalas“ jiems suteikia „kreditingumo“. Tokie tinklai gali būti visuomeniškai institucionalizuoti ir garantuoti, pavyzdžiui, parenkant bendrą pavadinimą ir atliekant daugybę kitų „institucionalizavimo aktų“. Nuolatiniai tarpusavio pasikeitimo santykiai išlaikys grupės gyvybingumą. Bet svarbiausia yra tai, kad susiję asmenys turi turėti „objektyvaus homogeniškumo minimumą“. Tad kalbėjimo būdas yra ne tik kultūrinis, bet ir socialinis kapitalas – kaip sociolektai (tam tikrai socialinei grupei būdinga kalbėsena – *vert. past.*) (p. 190). Tokių grupių solidarumas ir savitarpio pripažinimas suteikia galimybę susilaukti pelno, tiek materialaus, tiek simbolinio, – priklausymo grupei pelno (p. 192). Tokie ryšiai nėra amžini, juos nuolat reikia iš naujo kurti laikantis institucionalizavimo ritualų ir nuolat dėti pastangas išsaugoti tuos ryšius⁵ (p. 192, 193). Tuo pat metu

⁵ Bourdieu P. Les rites d'institution // Actes de la recherche en sciences sociales. 1982, 43, p. 8–63.

taip elgiantis nuolat iš naujo nubrėžiamos grupės ribos (p. 192, 193). Čia ypatingas vaidmuo tenka progoms ir ceremonialams (p. 193).

Dėl to svarbu, kaip visai grupei atstovauja viena jos dalių iki pat susvetimėjimo savo dominavimui. Bourdieu aiškiai kalba apie tą grupę, kuri mus čia ypač domina: „Tipiškas šio atstovavimo pavyzdys yra kilmingieji. Kilmingasis yra individu tapusi grupė. Jis vadinasi grupės vardu, ji – jo vardu. Kilmingojo pono vardas ir jame išreikštas išskyrimas: tuo pat metu tai yra jo grupės narių vardas, jo baudžiauninkų, taip pat jo žemių ir pilių vardas“ (p. 194). Mums taip pat yra svarbi jo mintis, „kad reprezentacija, kaip ir ženklai ar herbai, gali pati būti ir sukurti visą grupių tikrovę, kuri socialiniu požiūriu efektyviai gali egzistuoti tik reprezentuojama ir reprezentuodama“ (p. 195).

1.4. Bourdieu dar mini ketvirtą kapitalo formą, nors išsamiau jos neaptaria – *simbolinį kapitalą*, bet šiam kapitalui nesuteikia tokių teisių, kaip ekonominiam, kultūriniam ir socialiniam, nes laiko jį viena kultūrinio kapitalo formų (p. 191 kultūriniumi arba simboliniu kapitalu) arba „suvokta ir teisėtai pripažinta trijų minėtųjų kapitalų forma (paprastai vadinama prestižu, reputacija ir pan.)“. Čia taip pat priskirtinas daugeliui „tradicinių“ visuomenių būdingas savitarpio socialinio pripažinimo garbės kapitalas⁶. Turime galvoje teisėto visuomeninio pripažinimo ir vertinimo „kreditą“, kuris griežtai logiškai yra nepriklausomas nuo objektyvaus eko-

nominio ir objektyvaus kultūrinio kapitalo, nors faktiškai jis dažniausiai pasireiškia kartu su kitomis kapitalo formomis. Šią priskyrimo (kultūriniam kapitalui) procesą Bourdieu pavadino tarsi „kolektyvinės magijos“ aktu⁷. Jis teigė, kad kultūrinis kapitalas „lengva ranka suvokiamas kaip paprasčiausias simbolinis kapitalas, t. y. nepakankamai įvertinama tikroji jo, kaip kapitalo, prigimtis, jis tik pripažįstamas kaip teisėtas gebėjimas arba kaip autoritetas, kuris pasireiškia visose rinkose (pvz., vedybų rinkoje), kur ekonominis kapitalas nesusilaukia visapusiško pripažinimo“ (p. 187). Dėl antrosios kapitalo rūšies jis rašo: „Savaime suprantama, kad socialinis kapitalas taip sukasi tik pažinimo ir pripažinimo logikos ribose, kad jis visada funkcionuoja kaip simbolinis kapitalas“ (p. 195, 20 išnaša).

1.5. Kapitalų laukas. Bourdieu atkreipia dėmesį, kad viso judėjimo, kurio metu viskas tarpusavyje susiję, variklis yra nevienodumas: „Tad netolygus kapitalo paskirstymas, vadinasi, *viso tam tikro lauko struktūra* yra specifinio kapitalo veikimo pagrindas – t. y. gebėjimas įsisavinti pelną ir įdiegti žaidimo taisykles, kurios būtų kuo palankiausios kapitalui ir jo reprodukcijai“ (p. 188).

1.6. Konvertuojamumas. Aptariant mūsų objektą, ypač verta atkreipti dėmesį į įvairių kapitalo rūšių tarpusavio santykius ir tai, kaip viena rūšis virsta kita. Anot Bourdieu, ekonominis kapitalas iš esmės suteikia galimybę įsigyti kitų rūšių kapitalo, „bet tik su sąlyga, kad bus padėta daugiau ar mažiau pastangų transformacijos darbui, kuri būtina atlikti, kad kiekvienoje srityje būtų galima sukurti efektyviai veikiančią galios formą“ (p. 195). Be to,

⁶ Schwingel M. Pierre Bourdieu zur Einführung. Hamburg, ©2009, S. 92, 93; Bourdieu P. Sozialer Raum und Klassen. Zwei Vorlesungen. Frankfurt am Main, 1985, S. 11 ir *to paties*. Entwurf einer Theorie der Praxis auf der ethnologischen Grundlage der kabyllischen Gesellschaft. Frankfurt am Main, 1976, p. 11–47.

⁷ Schwingel M., min. veik, p. 93 ir toliau (t.).

svarbus veiksnys yra laikas (p. 195). Vienas senas mokytojas JAV kadaise man ištarė neužmirštamą sakinį: „Only old money is good money“ („Tik seni pinigai yra geri pinigai“). Jis turėjo galvoje nuolatinių laiko investicijų puoselėjamą tinklą, kuris gaubia ištiesių kartų per daugelį metų sukauptą turtą. Bourdieu rašo: „Tad turime vadovautis *dvejopa* prielaida, jog, viena vertus, ekonominis kapitalas yra viso kito kapitalo pagrindas, bet, kita vertus, transformuotų ir iškreiptų ekonominio kapitalo formų niekada negalima kildinti vien tik iš ekonominio kapitalo, nes tik tiek gali specifiskai reikštis, kiek geba nuslėpti (pirmiausia nuo savo šeimininko), kad išaugo iš ekonominio kapitalo, ir tuo požiūriu, nors ir ne galiausiai, jis lemia jų veikimą“ (p. 196).

Paskui Bourdieu, remdamasis savo stebėjimais, kaip dedamos pastangos išlaikyti ryšius ir kokios yra konvertavimo sąnaudos (pvz., „mažėjanti rizika“ ir „maskavimo išlaidos“), daro išvadą, kad panašiai kaip fizikoje energijos tvermės dėsnis yra ir „socialinės energijos tvermės principas“, – dėl to, anot mokslininko, švaistymo samprata visiškai netenka pagrindo (p. 196, 197). Bet kurių ekvivalentų kriterijus tada esąs „darbo laikas plačiąja šio žodžio prasme“ (p. 196). Kas grynai „ekonominiau“ požiūriu turėtų atrodyti kaip grynas švaistymas, „socialinių mainų plačiosios logikos ribose tai yra užtikrinta investicija, ir anksčiau ar vėliau bus galima pastebėti piniginę ar kurią nors kitą jos pelno išraišką“ (p. 196).

2. Kapitalai ir žygiai į Prūsiją

Bourdieu kapitalo rūšių pavyzdžių pateikia iš tos visuomenės, kurioje gyveno, ir kuri taip pat yra mūsų. Pavyzdžiui, jį domino „vaikų, kilusių iš skirtingų socialinių sluoksnių, nevienodas pažangumas mo-

kykloje“ (p. 185). Ta sąsaja su dabartimi ankstesnius amžius tyrinėjantiems istorikams kelia nemaža sunkumų. Galėtų būti, jog sąvokos taip keitėsi ir tiek yra susijusios su dabartimi, kad jų visiškai negalima pritaikyti XIV a. visuomenėms. Istorikui, kaip pokyčių specialistui, reikia dėmesingai nukreipti savo pažinimo laivą tarp antropologinio tolydumo ir įvairovės visuomenėje. Kaip tik tai dabar pabandysime padaryti.

2.1. Ekonominis kapitalas, arba: ar žygis į Prūsiją duodavo ekonominės naudos?

Pirmiausia reikia klausti, ar iš žygių į Prūsiją jų dalyviai pelnydavo ekonominio kapitalo. Atsakymas iš esmės turi skambėti taip: ne, veikiau nemažai ekonominio kapitalo buvo investuojama. Esame puikiai informuoti apie klestėjusią Prūsijos paskolų rinką, kai kuriais atvejais galime rekonstruoti net visą pinigų cirkuliacijos per Briugę kelią. Jeigu kas ir turėjo ekonominės naudos – tai Hanzos sąjungai priklausę Prūsijos miestų pirkliai⁸. Iš žygio parsivežto grobio materialinė išraiška nebūdavo didelė arba netgi sudarydavo papildomų išlaidų⁹. XIV a. Vokiečių ordinas užkirto kelią kilmingiems svetimšaliams įsikurti šiose žemėse ir nusipirkti valdų – XIII a. tai dar buvo leidžiama. Landgrafo fon Leuchtenbergo pavyzdys rodo, kad vėliau pastangos įsigyti žemės neduodavo jokių rezultatų¹⁰.

⁸ Paravicini W. Preußenreisen, Bd. 2, 1995, Kap. VIII.

⁹ Paravicini W. Preußenreisen, Bd. 2, 1995, p. 99–110.

¹⁰ Paravicini W. L'Ordre Teutonique et les courants migratoires en Europe centrale XIIIe-XIVe siècles // Le migrazioni in Europa, secc. XIII–XVIII, a cura di Simonetta Cavaciocchi (Istituto internazionale di storia economica «F. Datini» Prato, II 25). Florenz, 1994,

Paprastai žygiai į Prūsiją tik kainuodavo ir pirmiausia tai būdavo ekonominis švaistymas – žinomos tik trys šios taisyklės išimty.

Visų pirma žygiai į Prūsiją nematomomis gijomis buvo susipynę su prekybos verslu. Plaukdami į Prūsiją ir grįždami iš jos, prancūzų, anglų ir škotų kilmingieji savo laivuose, matyt, veždavosi ne tik ginklų, bet ir prekių¹¹.

Vėliau – didžiųjų magistrų giminaičiai, kaip antai Reino žemėje gyvenę Vinriko Kniprodės giminės. Juos aptinkame besidarbuojančius Marienburgo dvare, apdovanotus valdomis Livonijoje, ap rūpintus dvasinėmis pajamomis Prūsijoje ir Livonijoje. Giminaičiais ypač pasirūpindavo žygiuose į Prūsiją dalyvavę vokiečiai. Geras pavyzdys galėtų būti iš Bergo kilusios fon Elnerių giminės, kurios atstovų buvo ir tarp Ordino narių, ir tarp žygių į Prūsiją dalyvių, neretai jie užimdavo aukštus postus. Šiais atvejais naudos duodavo ne žygis į Prūsiją savaime, o giminystės ryšiai¹².

Pagaliau daugelis, netgi žygių į Prūsiją dalyvių tarnavo kuriam nors kitam, aukštesniam žygio dalyviui. Tokie žygių dalyviai gaudavo samdinio algą, panašiai kaip už dalyvavimą bet kuriame kitame karo žygyje. Iš Kelno miesto riterio Rutgerio Raitzo pavyzdžio matome, kad, viena vertus, sumos buvo tikrai nemažos – 1368–1369 m. žiemą tas riteris, kaip vieno Frankonijos–Nyderlandų kilmės aukšto rango pono palydovas ir patarėjas, uždirbo 400 guldenų.

p. 311–323; pakartota: *to paties*, Edelleute und Kauffleute im Norden Europas [Gesammelte Aufsätze], hg. v. J. Hirschbiegel, A. Ranft und J. Wettlaufer. Ostfildern, 2007, S. 377–388.

¹¹ *Paravicini W. Preußenreisen*, Bd. 1, 1989, p. 135–138.

¹² *Paravicini W. Preußenreisen*, Bd. 1, 1989, p. 162–16, lent. p. 16; Ders., *Ritterliches Rheinland*. Köln, 2009, p. 9 ir t., 14–18, 25–27 (apie Elnerius).

R. Raitzas iš žygių į Prūsiją tiesiog darė verslą: vasarą jis tarnavo prancūzams žygyje prieš anglus, žiemą buvo savotiškams žygių į Prūsiją kilmingų dalyvių ryšių karininkas – turėjo užtikrintas pajamas, kol 1369 m. žuvo mūšyje prie Kalė¹³.

2.2. Kultūrinis kapitalas, arba: ar žygiai į Prūsiją lavindavo?

2.2.1. Inkorporuotas

Žygiai į Prūsiją tikrai galėjo padėti išsigyti inkorporuoto kultūrinio kapitalo, čia suprantamo kaip pripažintų elgesio normų susidarymas. Kadangi žygiai į pagonių žemes buvo suvokiami kaip kilmingo kario egzistencijos išikūnijimas, jo gyvenimo būdas tuose kraštuose buvo laikomas pavyzdžiu; kadangi ten buvo neįprastai šalta, daug sniego, rogių, pavojų, kario gyvenimas galėjo atrodyti kaip mokymasis išsiugdyti prestižines elgsenos normas kenčiant nepriteklius šaltyje ir gūdžioje dykroje, išmokti būti drašiam, kam nors atstovauti, ir visa tai vyko daugiatautėje erdvėje. Jau ne kartą esu tvirtinęs, kad būtent pirmą kartą tarp Prūsijos ir Lietuvos, kurias reikėjo kirsti, buvo laikomos pavojingo antipasaulio literatūrinio peizažu, kuris priminė romanų apie Artūrą gamtinę aplinką, bet dar nepateikiau šių teiginių įrodymo.

2.2.2. Materializuotas

Per žygius į Prūsiją iš tikrųjų atsirado konkrečių objektų, pasižyminčių ryškiomis simbolinėmis savybėmis. Pirmiausia – garbės dovanos, kurias Ordino didysis magistras įteikdavo kilmingiems svečiams, tai būdavo prūsų ginklai, gintarinės lentelės ir pan.

¹³ *Paravicini W. Ritterliches Rheinland*, 2009, p. 11 ir t., 21 ir t., 30–37.

Tiesa, panašių daiktų atsigabendavo ir „karo svečiai“ – taip juos vadino Ordinas, – tad veikiau čia turime reikalą ne tiek su materialine nauda, kiek su statusą patvirtinančiais mainais. Mat vėliau į žygi atvykusieji svečiai išvysdavo dovanotojų herbais papuoštus daiktus¹⁴. Matyt, būta ir skiriamųjų ženklų tiems, kuriuos pasodindavo prie *garbės stalo*, apie kurį pakalbėsime netrukus.

Netikėta konkreataus kultūrinio kapitalo forma buvo karo belaisviai. Kaip buvome užsiminę, jie kainuodavo, o jokios ekonominės naudos neduodavo, nes Vakaruose jie nebuvo traktuojami kaip vergai (vergaeis jie tikriausiai buvo laikomi Ordino žemėse). Juos reikėdavo aprenkti, pakrikštyti, aprūpinti, lavinti, dažniausiai iš dvasininkų pajamų. Yra žinių apie kelis atskirus atvejus¹⁵. Bet jie, kaip ir Iberijos ir Afrikos „maurai“, stiprindavo savo globėjo prestižą.

2.2.3. Institucionalizuotas

Menkiausiai institucionalizuotas buvo žygiuose į Prūsiją, o tiksliau, į Lietuvą, vykęs iššventinimas į riterius. Riterio titulas buvo labai prestižiškas, bet specifinė iššventinimo ceremonija nesusiformavo. Vis dėlto dėl šio iššventinimo į šiaurę vykdavo vyrų net iš Florencijos¹⁶. Aukštesnei institucionalizavimo pakopai priskirtinos Šv. Jurgio ir Švč. Mergelės Marijos vėliavos. Būtent po šiomis vėliavomis burdavosi ir kovodavo atvykę Vakarų kilmingieji Ordino kariuomenėje. Vėliavnešio vaidmuo buvo išskirtinis, tai rodo, pavyzdžiui, viena laikų herbynų iliustracijos¹⁷. Be to, būta

žygio atminimo įamžinimo formų. Tiesa, nėra išlikę jokio „žygių į Prūsiją ženkle“, kuris primintų žygius ir turėtų simbolinę reikšmę, kaip Jokūbo kriauklė, Romoje saugoma Veronikos drobulė, kryžiaus žygius simbolizuojantis Jeruzalės kryžius, ženkle, kurį iš karto būtų galima atpažinti fundatorių portretuose ir vitražuose¹⁸. Bet yra patikimų šaltinių, rodančių, jog dažnai heraldine sienų tapyba arba pakabinius medinius herbų apvadus (daugiausia Karaliaučiaus katedroje) buvo stengiamasi išsaugoti ateičiai atminimą to, kad čia būta. Bet šaltiniai rodo, kad kilmingieji dažnai taip įamžindavo savo žygius, todėl tai nelaikytina Prūsijos ypatybe¹⁹. Originalesnė buvo sidabrinė lėkštė, kurią Karaliaučiuje nukaldino Johannas fon Blois, aukštas Frankonijos–Nyderlandų kilmės didikas: lėkštėje buvo pavaizduotas jo herbas ir visų kilmingų jo palydos dalyvių herbiniai skydai. Tiesa, Johannas fon Blois įsitikino, kad jo žmonės visiškai nenorėjo turėti išlaidų ir galiausiai jis pats sumokėjo visą sumą, nors tai suprantama, nes jis buvo užsakęs tik vieną lėkštę, kuri, žinoma, ir liko jo nuosavybė, nedaug kas ją matydavo, todėl ji žmonėms ir nedavė beveik jokios naudos²⁰.

¹⁸ Aišku, čia turėjo reikšmės tai, kad žygių į Prūsiją tradicija užgeso tuomet, kai tokie vaidavimai tik ėmė plisti.

¹⁹ *Paravicini W. Preußenreisen*, Bd. 1, 1989, p. 334–344; *to paties*. *Verlorene Denkmäler europäischer Ritterschaft: Die heraldischen Malereien des 14. Jahrhunderts im Dom zu Königsberg // Geschichte und Kunst im Ostseeraum, Homburger Gespräche 12*. Kiel, 1990, p. 67–167, su 69 il. Plg. *Kraack D. Monumentale Zeugnisse der spätmittelalterlichen Adelsreise. Inschriften und Graffiti des 14–16. Jahrhunderts* (Abh. d. Akad. d. Wiss. in Göttingen, Phil.-Hist. Kl., III 224). Göttingen, 1997, apie Prūsiją čia p. 391–399.

²⁰ *Paravicini W. Preußenreisen*, Bd. 1, 1989, p. 337 ir t.; *Kraack D. Monumentale Zeugnisse*, 1997, p. 393, Nr. 1^b.

¹⁴ *Paravicini W. Preußenreisen*, Bd. 1, 1989, p. 295–29, lent. p. 46.

¹⁵ *Paravicini W. Preußenreisen*, Bd. 2, 1995, p. 101–110.

¹⁶ *Paravicini W. Preußenreisen*, Bd. 1, 1989, p. 106 (Maso degli Albizzi); Bd. 2, 1995, p. 130–132.

¹⁷ *Paravicini W. Preußenreisen*, Bd. 2, 1995, p. 139–152.

Tačiau aukščiausia institucionalizacijos pakopa buvo vadinamasis „garbės stolas“, kurį Ordinas rengdavo maždaug nuo 1350 m., o po 1390 m. ėmė kviesti prie jo reguliariai. Tos ceremonijos metu iš atvykusiųjų buvo atrenkama keletas asmenų ir jie pasodinami prie (puotos) stalo, tai yra garbės stalo, o vienas būdavo sodinamas „pačiame viršuje“. Viskas vyko ritualizuotomis formomis, tiems atrinktiems vyrams prisegdavo po segę su užrašu „Garbė viską nugali“ (*Honneur vainc tout*, tas užrašas aptiktas vieninteliame prancūziškame šaltinyje). Būdavo sudaromi ir dalyvių sąrašai – išlikęs tik vienintelis 1385 m. sąrašas. Ypač reikia pabrėžti du tų renginių dalykus: teisėjai būdavo ne didysis magistras, Ordino maršalas ar kilmingieji, bet kai kurie heroldai. Be to, prie garbės stalo buvo galima sodinti tik asmenis, kurie atvykdavo savo lėšomis. Vakarų šalių literatūros šaltiniai rodo, kad susodinimo prie garbės stalo tvarka Europoje buvo žinoma ir vertinama²¹.

2.3. Socialinis kapitalas

Kai kilmingas asmuo dalyvaudavo žygyje į Prūsiją, jo socialinis kapitalas nepaprastai pagausėdavo. Viena vertus, kai jis pasižymėdavo, vienas arba kartu su kitais kovodamas šalia kunigaikščio, grafo ar kito pono, ir parodydavo savo priklausomybę. Kita vertus, kai garsas apie jį pasklisdavo kitose šalyse, nes žygių dalyviai paskui kviesdavosi vieni kitus, kartais pagal luominę padėtį, kartais pagal geografinę kilmę²². Kilus karui tai galėjo būti svarbus veiksnys, kai buvo galima išgelbėti nuo

²¹ Paravicini W. Preußenreisen, Bd. 1, 1989, p. 316–334.

²² Paravicini W. Preußenreisen, Bd. 1, 1989, p. 289–296, lent. p. 44.

sugriovimo pilį arba paimtam į nelaisvę būti užtikrintam, kad tave išpirks²³. Žinoma, pirmiausia kiekvienas kreipdavo dėmesį į savo giminaičius ir tėvynainius, bet būdavo ir paskirtų stebėtojų, kurie visus renginyje dalyvaujančius kilminguosius registruodavo herbų seka – jų šiek tiek yra išlikę. Tai būdavo atvykę heroldai, kurie kilmingųjų garbės administratoriaus vaidmenį atlikdavo ne tik rengiant garbės stalą, bet ir visur kitur, ir visuose dvaruose. Jie tardavo pagiriamuosius ir priekaišto žodžius, sudarydavo pavyzdingų kilmingųjų sąrašus, pavyzdžiui, aprašydavo tris asmenis, turinčius tą patį vardą, arba parašydavo žygiuose į Prūsiją dalyvavusių didikų atminimą pagerbiančius nekrologus; galbūt tuos tekstus perskaitydavo ir prie garbės stalo. Ne tik Ordinas paskirdavo tokioms pareigoms – nuolat atvykdavo savanorių iš tolimiausių pasaulio kraštų. Daugiausia žinių turime apie *Gelre*, Gelre grafo heroldą, kuris vėliau, pradėjęs tarnauti Olandijos ir Henegau grafiui iš Vitelsbachų giminės, pasivadino *Beyeren*. Būtent jam turime būti dėkingi už turiningiausias šlovavimo kalbas, o įdomiausi žygių į Prūsiją dalyvių aprašymai buvo paskelbti to meto nežinomo autoriaus sudarytame herbyne „Bellenville“²⁴.

2.4. Simbolinis kapitalas, arba: ar žygis į Prūsiją didino garbę?

Visi tie dalykai, susitikimai, pagerbimai, visa veikla sudarė simbolinį arba garbės kapitalą, noras jo įgyti ypač sustiprindavo žygių į Prūsiją patrauklumą. Vokiečių ordi-

²³ Paravicini W. Preußenreisen, Bd. 1, 1989, p. 311–313.

²⁴ Paravicini W. Preußenreisen, Bd. 1, 1989, p. 329–333; *to paties*. Ritterliches Rheinland (Gelre, Bellenville).

nas, pats būdamas kilmingųjų korporacija, daugiau riterių, mažiau aukštesnės kilmės diduomenės, organizacine veikla tą garbės kūrimą labai sustiprino ir ilgai išlaikė.

Žygiai į Prūsiją pasižymėjo vos kelio- mis specifinėmis aplinkybėmis: atšiaurios žygio sąlygos žiemą, reguliariai rengiami žygiai, sklandus organizavimas²⁵. Dauge- lis šių dalykų, ypač žygi rengiantis kuni- gaikščio dvaras, dažniau ar rečiau aptin- kami ir kitose kovų su pagonimis ir kita- tikiais arenose: Ispanijoje, Švedijoje, Ven- grijoje, Bizantijoje, Kipre (ten taip pat jau ankstesniais laikais buvo išleistas Ordino ženklelis, kurį teikdavo vietos karaliai) arba Rode, kur, kaip manoma, buvo netgi imituojamas garbės stalas.

2.5. Religinis kapitalas, arba: ar žygis į Prūsiją būdavo kryžiaus žygis?

Bourdieu, bent jau 1983 m. tekste, kuria- me apibendrina savo kapitalų teoriją, vi- siškai nemini religinio kapitalo sąvokos. Ir nėra ko stebėtis, nes pagrindinį dėmesį jis skiria to meto Europos elito sluoksniams. O jo kabilų visuomenės tyrinėjimuose vis- kas dar buvo kitaip. Kyla klausimas, koks vaidmuo žygiuose į Prūsiją teko religijai? Prisiminkime, kad jau Veblenas religijos praktikavimą ir dvasininko pareigas laikė būdingomis aukštesniesiems sluoksniams. Ginti tikėjimą buvo garbingiausia leistinos, netgi pageidautinos kovos forma. Kovoto- jų su pagonimis niekas nepranoko kilnu- mu ir nesavanaudiškumu. Tik atrodo, kad Ordino, kuris naudojosi XIII a. popiežiaus suteiktomis privilegijomis žygiams prieš prūsus ir lybius, požiūris visiškai skyrėsi nuo to, kurio laikėsi kurija XIV, o juo la- biau XV a., kai vyko žygiai prieš lietuvius.

Bažnyčia toli gražu ne besąlygiškai pritarė Ordino skatinamam aristokratiškam po- žiūriui į žygius į Lietuvą kaip į pamaldų reikalą, dar kritiškesni XV a. pradžioje čia tapo lenkai ir lietuviai. Vis dėlto turime įrodymų, kad *po* žygio į Prūsiją, taip pat ir *prieš juos* tuose regionuose, iš kurių buvo vykstama į žygius, būdavo skelbiami, net paliudijami raštu, atleidai. Tiesa, XIV a. popiežius nebeskelbė naujų atleidų už dalyvavimą kryžiaus žygyje, Ordinas tik tęsdavo senuosius XIII a. atlaidus ir niekas neprieštaravo²⁶. Visų atleidų už dalyvavi- mą kryžiaus žygyje galėjo tikėtis tik tie, kurie žygi finansuodavo savo lėšomis; ta- čiau netrukus ta nuostata buvo pakoreguo- ta: buvo paskelbta, kad atleidų susilauksią ir tie, kurie vyksią ne savo lėšomis²⁷.

Kuriai Bourdieu kategorijai galima pri- skirti religinį kapitalą, kuris atitiko esamą kiekybinę Bažnyčios teikiamų malonių lobyno sampratą? Veikiausiai kultūriniam kapitalui jo institucionalizuota forma, nes jam buvo suteikta rašytinė išraiška, kon- kretus „pavadinimas“ ir jį suteikdavo ofi- ciali institucija, bet jo nebuvo galima nei kam nors perduoti, nei susieti su kuo nau- jais ryšiais, vadinasi, jis nepriklausė nei ekonominiam, nei socialiniam kapitalui. Bet ir čia aiškiai matyti simbolinis kom- ponentas.

2.6. Konvertavimo procesai

Norėdami suformuluoti glaustai, saky- tume, kad, stengiantis įgyti kultūrinio ir socialinio simbolinio kapitalo, į žygi į Prūsiją buvo gausiai investuojamas eko- nominis kapitalas. Ekonominė investicija

²⁶ Ehlers A. Die Ablaßpraxis des Deutschen Ordens im Mittelalter (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 64). Marburg, 2007, S. 50–76.

²⁷ Ehlers A., min. veik., p. 64.

²⁵ Paravicini W. Preußenreisen, Bd. 2, sk. VII.

buvo būtina prielaida būti pasodintam prie garbės stalo arba gauti „atlaides už žygi“, tačiau čia taip pat veikė maskavimo mechanizmas, garbė lyg ir nebuvo suteikiama už materialius dalykus, nors netiesiogiai būtent taip ir būdavo.

Bet jeigu ekonominės investicijos buvo tokios didelės, jos turėjo apsimokėti. Vadinasi, reikia klausti, į ką buvo iškeičiamas pagausintas kultūrinis ir socialinis kapitalas, t. y. vėl paverčiamas ekonominiu arba grįždavo į kapitalų apytaką, arba jo vertė būdavo tokia didelė, kad jis tapdavo verte savaime.

Tai įrodyti būtų ne taip paprasta. Nes, viena vertus, konvertavimas yra painus procesas, visada turėjęs daugiau priežasčių. Kita vertus, jis dažnai trukdavo ilgesnį laiką, ilgiau negu žygių į Prūsiją dalyvio gyvenimas, ir pasiekdavo kitas kartas.

Vienas kitas ne toks svarbus padarinys jau minėtas: kai po karo pavykdavo išsipirkti iš nelaisvės, kai likdavo nesunaikinta pilis, išsaugoti tarptautiniai ryšiai nepaisant Šimtamečio karo antagonizmų.

Matyti ir būti matomam kitų – tai yra terpė, kurioje formuojasi autoritetas ir garbė. Svarbu, kad ne tik Ordino riteriai ir pasauliečiai galėjo paliudyti gerą darbą, bet ir specialistai, kurių pareiga buvo registruoti darbus ir veiklą ir su sukauptais duomenimis supažindinti visus dvarus. Žygių į Prūsiją ilgalaikiškumo negalima paaiškinti be daugybės Prūsijos heroldų. Nes nepaviešintas reikšmingas darbas (išskyrus vidinį tą darbą atlikusio asmens pasitenkinimą) neturi jokios vertės. Todėl Prūsijos heroldai nėra dekoratyvinė smulkmena, jie yra pati reikalo esmė. Jų kūriniai, herbynai, garbės kalbos ir šiandien mums padeda susipažinti su anų laikų žmonių visko suvokimu.

Bet kaip pagyrimas ir garbė virsta konkretniais dalykais, pavyzdžiui, naudingomis vedybomis, svarbiomis pareigomis, dovanotais dvarais ir didesnėmis pajamomis? Nors visuotinai manoma, kad tokie dalykai vyko permanentiškai, aš galiu pateikti tik du atvejus, kai šis virtimas buvo dokumentuotas, vieną kartą teoriškai, o kitą – praktiškai.

Normanų juristas ir teologas Jeanas Petitas, tas pats, kuris 1408 m. Burgundijos hercogui parašys kalbą, ginančią tirono nužudymą, 1389 m. sukūrė ilgą eilėrašį, šlovinantį savo mecenato iš Normandijos Martelio de Basqueville'o šeimą. Čia aptinkame tokių (apibendrintų) pasiūlymų, kaip reiktų ugdyti jauną kilmingąjį: kai tik jis galės rankoje laikyti ginklą, jam reikia vykti į *užjūrius* (*outré mer*), Prūsiją ir Barbariją (Šiaurės Afrika) ir negailėti jėgų Dievui. Ten jis turįs tapti riteriu. Visur kur pabuvęs, patyręs vargo, alkio, šalčio ir kitokių didelių nemalonumų, jis turįs grįžti į savo Tėvynę ir aplankyti tėvus. O jo Tėvynės moterys ir panelės tada sakys: „Štai anas ponas – niekas visoje frankų karalystėje jam negali prilygti gerumu, išmintimi ir uolumu. Laimingą valandą yra gimusi ta ponija, kurią jis pamils.“ Tada daug kas jo prašys papasakoti apie padėtį Sirijos žemėje ir apie tai, kaip kariaujama Šventojoje Žemėje, tada jis turi apie tai pasakoti įvairiose vietose, bet neperdėdamas; nes jeigu ims meluoti, žinia sklis iš miesto į miestą, ir būtų didžiulė nešlovė, jeigu jis būtų pagautas meluojant²⁸.

²⁸ Le Livre du Champ d'or à la couleur fine et des trois nobles marteaux // *Petit Jean. Le Livre du Champ d'or et autres poèmes inédits*, ed. P. Le Verdier (Société rouennaise des Bibliophiles, 38). Paris, 1896, p. 132 ir t. Prūsija kaip žygio tikslas yra minima šalia *Oultré mer*, Sirijos, Turkijos, Vengrijos ir Šiaurės Afrikos „barbarikumo“, taip pat p. 40, 75 (*les fait aler escuiers en Puce*

Čia žygis į Prūsiją, kaip ir į kitas kovų su pagonimis vietas, atrodo kaip pažintinė kelionė įgyti kultūrinio kapitalo. Kad tuo pat metu buvo sukuriamas ir socialinis kapitalas, rodo grįžimo namo aprašymas: po pasaulį daug keliavusį vyrą visi stengiasi pasikviesti, jį myli jaunos damos, jo galimybės vesti labai padidėja – štai ir vėl susiduriame su ekonominiu kapitalu. Labai panašiai rašo Froissartas, didysis Šimtamečio karo kronikininkas: kas tapo *preu* (*narsuoliu* – vert. past.), o tai yra tobulo riterio formulė, to dorumas „šviečia tose salėse ir tose vietose, kur buriasi didieji ponai, ir svarbiausia, kad jį ten mato visi kiti ir į jį rodoma pirštu ir sakoma: „Juk tai yra tas, kuris suformavo šitą būrį ar šitą armiją, kuris taip sumaniai tvarkė mūšio eigą ir vadovavo kovai, ir taip riteriškai švytavo savo geležine ietimi, kad du ar tris kartus pralaužė priešininkų gretas ir taip šauniai kovėsi ir kuris šį mūšį taip narsiai pradėjo, ir kurį sunkiai sužeistą aptiko tarp žuvusiųjų ir sužeistųjų, ir kuris, kad ir kur būdamas, niekada nesitraukdavo.“²⁹ Tai yra literatūra. Nežinia, kaip ten viskas buvo iš tikrųjų. Bet iš antrojo teksto galima spėti, kad pirmasis nėra visiškai nutolęs nuo tikrovės.

Tarp 1407 ir 1409 m. Jeanas Le Meingre, vadinamas Boucicaut, Prancūzijos maršalas, nurodė aprašyti jo gyvenimą. Jis buvo antros kartos atstovas, turėjęs šį vardą, jo tėvas buvo Prancūzijos maršalas, dalyvavęs kovose su pagonimis Levante. Tad sūnus jau turėjo didelį socialinį ir kultūrinį kapitalą, kuris iš anksto jam atvėrė

kelią į aukštas pareigas. Užaugęs karaliaus dvare, nuo 14 metų mokėjęs valdyti ginklą, 1384 m. jis pirmą kartą išvyko žygin į Prūsiją, „kaip paprastai daro gerieji, kurie, stengdamiesi padidinti savo vertę, trokšta dalyvauti žygiuose“ (*si comme communement font les bons qui voyager desirent pour accroistre leur pris*). 1384–1385 m. žiemą jis ten grįžo. 1387 m. pabaigoje patraukė į Rytus, pas sultoną (kuriam pasiūlė savo paslaugas kovoti su priešiškais mahometonais, bet karo nebuvo) ir iš ten per Graikiją, Bulgariją, Vengriją atgal į Šventąją Žemę. Iš ten turėjo vykti į žygi į Prūsiją (daiktai jau buvo supakuoti), bet tąkart ten taip ir neišsiruošė, o 1388–1389 m. žiemą, bandydamas padėti Kaire įkalintam grafui fon Eu, vėl išjojo į Šventąją Žemę. 1389 m. rudenį jis vėl savo tėvynėje, kur jį, iki tol buvusį Burbonų hercogo pavaldinį, priėmė tarnauti jaunas karalius Karolis VI. 1390–1391 m. žiemą Boucicaut trečią kartą išvyksta į Prūsiją (po to, kai karalius jam uždraudė dalyvauti ekspedicijoje prieš Tunisą) ir visą žiemą laukia „kelionės“ (vadinasi, kryžiaus žygio į Lietuvą), o karalius jį atšaukia, bet Briuselyje jis sužino, kad gali elgtis savo nuožiūra, grįžta į Karaliaučių, dalyvauja viename vasaros žygyje – čia pirmą kartą išskleidžia savo vėliavą, pabrėžtinai, nes žygis buvo „didelio masto, labai garbingas ir puikus“, ir todėl, kad „jame dalyvavo daug riterių ir knechtų, ir kilmingųjų, tiek iš Prancūzijos karalystės, tiek iš kitur“ (anglai ir škotai minimi atskirai). Vos spėjęs išsiruošti iš Prūsijos, jis gavo žinią, kad karalius paskyrė jį Prancūzijos maršalu, neatsižvelgdamas į tai, kad jis nebuvo prieš savo pirmtako mirties patalo, o karalius jo nebuvo matęs beveik ištisus metus³⁰.

et venir chevaliers), 116 ir 121; tik „barbarikumas“, p. 114, 117; tik *oultre mer en Surie* p. 119. Pagiriamsis žodis žygiams taip pat aptinkamas p. 104. Plg. p. 109 v. 2295–2299: ... *gentils hommes ne sont point, / Mais villains sont de point en point / Si tost comme mettent richesse / Devant honneur et gentillesse*.

²⁹ Froissart Jean. *Euvres: Chroniques*, ed. K. de Lettenhove. Brüssel, 1867, t. 2, p. 9. Plg. p. 13 (prologas).

³⁰ Livre des faits de Jean le Meingre, dit Boucicaut, ed. D. Lalande (*Textes littéraires français* 331). Paris, 1985. Plg. Lalande D. Jean II Le Mengre, dit Bou-

Šią rekomendaciją lėmė net trys ar net beveik keturi žygiai į Prūsiją, o, be paveldėto šeimos palankumo ir kredito (tiesa, jo tėvas mirė nuo žaizdų mūšio lauke, kai sūnui buvo tik dveji metai), tai, kad jo gyvenimo būdas puikiai atitiko visuotinai pripažintą idealą – bent jau susidaro toks įspūdis, nes būtent taip teigė pagal užsakyamą parašyta jo biografija. Vis dėlto žygiai į Prūsiją ir didaktiniame, ir biografiniame tekste yra viena veiklos formų, kurios padeda gausinti kapitalą, o egzotiškas šalčio žavesys yra toks pat stiprus kaip ir karščio. Be to, XIV a. žygiai į Prūsiją buvo tik kilmingųjų reikalas, todėl jiems ypač patrauklūs, ko negalima pasakyti apie piligriminių keliones į Jeruzalę, Romą ir Santjagą de Kompostelą. Nes juose dalyvaudavo visi – vargšai ir turtingi, kilmingi ir nekilmingi.

Jaunesniajam Boucicaud investicija į pavyzdinę gyvenimo būdą apsimokėjo. Tačiau visai kitaip buvo tuo pat metu kylančios de Dormansų šeimos nariui. Jaunasis Bernardas de Dormansas taip pat buvo pasiūstas į Prūsiją. Bet jis per anksti mirė, todėl jo investuotas kapitalas negalėjo duoti procentų³¹.

Pabaiga

Žinome, kad nuo XIV a. pabaigos žygiai į Prūsiją buvo rengiami vis rečiau, o praėjus dešimčiai metų po Žalgirio – baigėsi.

Vis rečiau atsirandančius „karo svečius“ 1409 m. pakeitė samdyti kareiviai³². Turėtume klausti, kodėl taip buvo ir kaip ėmė irti gerai veikianči sistema. Pabaigos priežastys galėtų padėti išaiškinti atsiradimo priežastis.

Tokių priežasčių galima surasti daug: pirmiausia tai, kad po pragaištingo pralaimėjimo prie Nikopolio 1396 m. galutinai buvo suvokta, jog krikščionybei grėsmę kelia ne lietuviai, kurie 1386 m. Lenkijai davė krikščionių karalių ir patys buvo pasikrikštiję, o osmanai. Tik kova su pagonimis, o ne kokia nors tarnyba samdytoje kariuomenėje galėjo pagausinti tariamai nesavanaudišką kilmingųjų kapitalą. Tik kova su pagonimis turėjo religijos komponentą; jam išnykus, nebebuvo galima tikėtis nuodėmių atleidimo, kad ir kaip Ordinas priešinosi šiam pripažinimo netekimui, pasitelkdamas visas įmanomas religines ir riterijos propagandos priemones. Tai buvo lėtas, bet nesustabdomas žlugimas. Ordino renomé išliko dar ilgai, bet kaip praeities, o ne dabarties dalelė. Reikšminga, kad ypač konservatyvūs ir palankiai vertinę žygius į Prūsiją Hennegau grafystės didikai pakeitė savo tikslo kryptį: 1419 m. jie paskutinį kartą surengė žygį į Prūsiją, o 1421 m. pirmą kartą išsiruošė į Čekiją prieš husitus, į kryžiaus žygį, kuriam buvo lemta dar ištiesą dešimtmetį kelti rūpesčių Europai³³.

cicaud (1366–1421). *Étude d'une biographie héroïque*. Genf, 1988. 1393 m. (ir dar kartą) 1396 m. jis priklausė rinktiniam vyrų ratui, kuriam Burgundijos hercogas skyrė dovanas Naujųjų metų proga; žr. *Hirschiel J. Étrennes. Untersuchungen zum höfischen Geschenverkehr im spätmittelalterlichen Frankreich der Zeit König Karls VI (1380–1422)* (Pariser Historische Studien, 60). München, 2003, S. 372, Nr. 764, S. 387, Nr. 725.

³¹ *Paravicini W. Preußenreisen*, Bd. 1, p. 98, Nr. 141.

³² Apie tai rengiamas pranešimas: *Paravicini W. „Vom Kreuzzug zum Soldzug: Die Schlacht bei Tannenberg und das Ende der Preußenfahrten des europäischen Adels“ konferencijai „Grunwald – Tannenberg – Žalgiris 1410–2010. Istorija – Tradicija – Politika“*. Malborkas, 2010, rugsėjo 20 d. Žr. *Paravicini W. Preußenreisen*, Bd. 1, 1989, p. 30–44.

³³ *Paravicini W. Von der Preußenfahrt zum Husitenkreuzzug // Beiträge zur Militärgeschichte des Preußenlandes*, hg. v. B. Jähniß (Tagungsberichte der Historischen Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung, 25). Marburg, 2010, S. 121–158.

Tik vokiečių kilmieji išlaikė ypatingus ryšius su Ordinų, juk jo konventuose visur šeimininkavo jų giminaičiai.

Tad išeina, kad nesavanaudiškumas žadėjo daugiausia naudos. Šis paradoksas slepia visą šio reiškimo įdomumą. Kas duoda, tas tampa turtingas – nors ir ši taisyklė turi savo ribas. Tos ribos yra ten, kur paslėpta investicijos išmintis nebepastebima ir todėl negaunama procentų. Kaip buvo galima užsigulėti nieko neveikiant, taip buvo galima žlugti „keliaujant“.

Baigdami dar kartą grįžtame prie Bourdieu. Suprantame, kad jis mums pateikė ne griežtą teoriją, o aprašymo priemonę. Jis mums pateikia bendrą vardiklį įvairiai susiklosčiusioms aplinkybėms. Bet tas vardiklis „kapitalas“ yra tik metafora ir iškalbingas palyginimas. Ypač verta dėmesio yra tai, kad stebėjimo laukas drąsiai atsivėrė visoms kapitalui gausinti reikalin-

goms formoms. Vos įvykdomi pagrindiniai žmogiškosios būties „food and shelter“ reikalavimai, iš karto pradeda ieškoti pripažinimo ir kilimo įvairiausiomis daugiau ar mažiau sukeičiamomis formomis. Kadangi tikros teorijos nėra (jeigu tokia ir būtų, jos nebūtų galima viskam pritaikyti), istorinis faktų išaiškinimas visiškai nėra atgyvenęs dalykas. Tik faktų išaiškinimas pripildo gyvybės eksperimento išdėstymą ir žengia toliau, stengdamasis suprasti vis pairesnes sąsajas atvirame ir užmaskuotame socialinių ryšių žaidime. Kaip yra ekonominė kapitalo apytaka, kurią žygių į Prūsiją finansavimo atveju galima atsekti išlikusiuose dokumentuose, yra ir to kito kapitalo, vadinamo garbe, apytaka – abi apytakos egzistuoja, viena – patamsyje, kita – apšviesta ryškiausios šviesos. Ir vis dėlto jos kuo glaudžiausiai yra viena su kita susijusios.

Vertė Irena Tumavičiūtė

MEANINGFUL WASTE: CRUSADES TO PRUSSIA AND LITHUANIA ACCORDING TO PIERRE BOURDIEU'S THEORY OF CAPITAL

Werner Paravicini

S u m m a r y

Applying Pierre Bourdieu's theory of capital the paper examines the reasons why the Western nobleman crusaded to Prussia and Lithuania. The author has detected a huge amount of such marches, especially in the 14th century. In his research he has applied Bourdieu's categories in search of what capital was expected to

be brought from Lithuania and Prussia – economic, cultural, social, symbolic, or religious (added by the author) one. According to author, the economic circulation of capital can be used as a model to show (and prove by sources) the circulation of another capital – that of honour, since both were closely connected.

*Įteikta 2010 08 21
Parengta skelbti 2010 10 12*